

**«ВІЙСЬКОВА ЧАСТИНА» І «МІСЦЕ СЛУЖБИ»: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ
ДЛЯ ПРАВИЛЬНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СТ. 407 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ****“MILITARY UNIT” AND “SERVICE PLACE”: CONCEPT AND MEANING FOR CORRECT
QUALIFICATION UNDER ART. 407 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

Лазаренко А.М., к.ю.н.,
доцентка кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та криминології
Академія державної пенітенціарної служби,
провідна фахівчиня з наукової роботи

Чернігівський Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України

У статті досліджено питання щодо проблеми визначення поняття «військова частина» та «місце служби».

Наголошено на тому, що кримінально-правова охорона суспільних відносин у сфері військової служби сприяє належній військовій дисципліні та правопорядку в армійських підрозділах. Це є необхідною передумовою для забезпечення боєздатності цих підрозділів та взагалі формує стан обороноздатності та захищеності держави. У сучасних умовах, коли Україна перебуває в стані збройного конфлікту, це значно впливає на рівень злочинних посягань у різних сферах життєдіяльності держави, включаючи Збройні Сили України та інші військові формування, створені відповідно до законодавства.

Для розкриття основних ознак самовільного залишення військової частини або місця служби важливе значення має розуміння сутності таких понять, як «місце служби» та «військова частина».

Наявні визначення понять «військова частина» та «місце служби» вважаються досить абстрактними і не мають чіткого юридичного змісту. Наприклад, урядові акти не містять обґрунтованого визначення «військової частини», а лише характеризують її за деякими ознаками чи складовими. Різні нормативні акти надають різні визначення поняттям «військова частина» та «місце служби». В одному випадку це може бути «частина, заклад, установа, організація», а в іншому – «органи військового управління, з'єднання, військової частини, військові навчальні заклади, установи та організації». До основних ознак військової частини слід віднести: відсутність статусу юридичної особи; є складовою частиною Збройних Сил України; діяльність фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України; для забезпечення своєї діяльності веде самостійне господарство; мета діяльності – захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України.

Встановлено, що поняття «військова служба» більш широке, оскільки охоплює не тільки військову частину, але й будь-яке місце, де військовослужбовець зобов'язаний протягом установленого часу виконувати свої обов'язки чи перебувати відповідно до наказу або дозволу командира (начальника). Останнє обумовлює необхідність виключення зі статті 407 поняття «військова частина», що у свою чергу допоможе уникнути неоднозначності та помилок під час кваліфікації дій військовослужбовців за самовільне залишення місця служби.

Ключові слова: військова служба, військова частина, місце служби, військовослужбовці, самовільне залишення, військові кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, військова злочинність.

The article examines the issue of defining the concepts of «military unit» and «service place».

It emphasizes that criminal law protection of public relations in the field of military service contributes to proper military discipline and law and order in military units. This is a necessary precondition for ensuring the combat capability of these units and generally shapes the state's defense capability and security. In the current situation, when Ukraine is in a state of armed conflict, this significantly affects the level of criminal attacks in various spheres of the state's life, including the Armed Forces of Ukraine and other military formations established in accordance with the law.

In order to reveal the main signs of unauthorized leaving of a military unit or service place, it is important to understand the essence of such concepts as «service place» and «military unit».

The existing definitions of «military unit» and «service place» are considered to be rather abstract and lack clear legal content. For example, governmental acts do not contain a substantiated definition of a «military unit», but only characterize it by certain features or components. Different regulations provide different definitions of «military unit» and «service place». In one case, it may be a «unit, institution, establishment, organization», and in another - «military administration bodies, formations, military units, military educational institutions, establishment and organizations». The main features of a military unit include: lack of legal entity status; being an integral part of the Armed Forces of Ukraine; activities are financed from the State Budget of Ukraine; running an independent economy to support its activities; the purpose of its activities is to protect the sovereignty, territorial integrity and inviolability of Ukraine.

The concept of «military service» is broader, as it covers not only a military unit, but also any place where a serviceman is obliged to perform his duties or stay for a specified period of time in accordance with an order or permission of the commander (superior). The latter necessitates the exclusion of the concept of «military unit» from Art. 407, which in turn will help to avoid ambiguity and errors in the correct qualification of actions of servicemen for unauthorized leaving the service place.

Key words: military service, military unit, service place, servicemen, unauthorized leaving, military criminal offenses, criminal liability, military crime.

Постановка проблеми. З 2014 року Російська Федерація відкрито розпочала військову агресію проти України, що призвело до окупації та подальшої анексії Криму, військових дій на сході України, зокрема в окремих регіонах Донецької та Луганської областей, і, як результат, – до повномасштабного вторгнення російських військ. У результаті цих подій 24 лютого 2022 року Україна оголосила воєнний стан, що не тільки вплинуло на кримінально-правову статистику злочинності в державі, але й на загальний стан військової злочинності, зокрема на випадки самовільного залишення військової частини або

місця служби. Назване кримінальне правопорушення знижує обороноздатність та негативно впливає на дисципліну й порядок у лавах військових формувань і в підсумку підтримує авторитет армії, військовослужбовців.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Окремі проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби розглядалися у наукових працях М. І. Панова, Є. А. Слюсарчука, М. С. Туркота, С. О. Харитонова, М. І. Хавронюка. Однак питання визначення місця служби, військової частини та їх зна-

чення для кваліфікації за ст. 407 КК України й досі залишаються невирішеними.

Метою статті є проведення аналізу понять «військова частина», «місце служби» та їх значення для правильної кваліфікації у випадках самовільного залишення військової частини або місця служби.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану самовільне залишення військової частини або місця служби є досить поширеним видом кримінальних правопорушень. Так, відповідно до інформації щодо надходження та розгляду місцевими судами кримінальних проваджень за ст. 407 Особливої частини Кримінального кодексу України з 24.02.2022 до 17.07.2023 надійшло 3733 кримінальних проваджень, розглянуто 2158, не розглянуто 1575 – і цей показник лише за тиждень [1]. Серед усіх видів кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби це найвищий показник.

Якщо проаналізувати географію вчинення зазначених кримінальних правопорушень, то «лідерами» є Донецька область – 1567 випадків правопорушення; Луганська область – 501; Харківська область – 469; Запорізька область – 372; м. Київ – 371; Дніпропетровська область – 354; Чернігівська область – 330; Миколаївська область – 296; Одеська область – 279; Київська область – 191 [5]. Щодо кількості осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 407 КК України, то 2020 рік – це 1113 осіб; 2021 рік – 957; 2022 рік – 1478; 2023 рік – 1876 осіб [6]. Отже, показники невпинно зростають, проте така невтішна статистика може свідчити не тільки про факт збільшення кількості кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби військовослужбовцями, але й про можливі порушення з боку командирів військових частин. Відомі ситуації, що командири не зацікавлені у поверненні військовослужбовця на місце проходження служби або у військову частину. Експертка Марина Ліліченко вказує, що, як правило, ніхто з командирів не чекає пояснень від порушника, не розбирається в обставинах справи та не прагне вирішити питання повернення військовослужбовця, який самовільно залишив частину (далі СЗЧ), власними силами, а відразу порушують кримінальну справу. Авторка згадує випадок, коли військовослужбовця оголосили в СЗЧ, проте ніхто не вдався до його розшуку, не зв'язувався з ним чи його родичами щодо причин відсутності, хоча командири мали таку можливість. При цьому солдат не знав ані адреси частини, у яку мав прибути, ані телефонів командирів. Оголошення в СЗЧ часто використовується недобросовісними командирами для маніпуляцій, шантажу та покарання військовослужбовців, до яких є упереджене ставлення. На практиці частими є випадки оголошення в СЗЧ через відсутність військовослужбовця в частині під час повітряної тривоги, оскільки усьому особовому складу був наказ залишити частину для уникнення жертв [7, с. 56-57]. Непоодинокі випадки неоднозначного трактування понять «місце служби» та «військова частина», що негативно впливають на правильність кваліфікації, у зв'язку з чим важливим є розуміння та правильне використання таких понять, як «місце служби» та «військова частина».

У ході аналізу змісту та сутності поняття «військова частина» виявилось, що ані чинне законодавство, ані відомчі нормативно-правові акти не містять його чіткого визначення. Як правило його характеризують за певними ознаками чи складовими елементами. Так, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 1919 від 28 грудня 2000 року військова частина – це установа, організація чи заклад, які утримуються за рахунок коштів державного бюджету і входять до складу Збройних Сил.

У Положенні про проходження громадянами України служби у військовому резерві Збройних Сил України № 1153 від 10 грудня 2008 року визначено «військові час-

тини» як органи військового управління, з'єднання, військові навчальні заклади, установи та організації.

Військова частина у Законі України «Про Службу військового капеланства» № 1915 від 30 листопада 2021 року передбачена як окрема структура в органах військового управління, з'єднаннях, військових частинах, військових навчальних закладах, установах чи організаціях. Відповідно до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, військова частина – типова організаційна одиниця, що утримується на окремому штаті і призначається для виконання визначених завдань самостійно або в складі організаційної структури вищого рівня. Під військовими частинами тут і далі розуміють органи військового управління, з'єднання, військові частини, військові кораблі (екіпажі), військові навчальні заклади та установи [8].

Неоднаково розкривається це поняття серед науковців. Так, О. Шкуропацький пропонує тлумачення «військової частини» як органів військового управління, з'єднань, частин, кораблів, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України. Він визначає їх як частини, що утримуються за рахунок коштів Державного бюджету України, мають відокремлене господарство та володіють рахунками в банках, печатками із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням [2, с. 140].

За В. Кіселем, поняття «військова частина» охоплює основну організаційно-самостійну одиницю Збройних Сил України, яка має своє дійсне та умовне найменування, фінансується з Державного бюджету, веде самостійне господарство, має кошториси та рахунки в банках, а також володіє печатками із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, тобто обладнана всіма ознаками, властивими юридичній особі [3, с. 44].

Територія військової частини при казарменому розташуванні визначається межами військового містечка, при табірному – межами табірної району, а в разі розміщення підрозділу окремо від своєї військової частини – межами розташування підрозділу [4, с. 56].

Таким чином, до основних ознак, які розкривають суть поняття «військова частина», слід віднести такі: відсутність статусу юридичної особи; є складовою частиною Збройних Сил України, яка виконує визначені завдання; має найменування, печатку із зображенням Державного Герба України та власним найменуванням; діяльність фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України; для забезпечення своєї діяльності веде самостійне господарство; діяльність військової частини спрямована на захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України, враховуючи завдання і функції, що впливають з особливостей видів Збройних Сил України.

Під час виконання служби військовослужбовці можуть знаходитися за межами розташування військової частини, але це не означає, що їхнє місцезнаходження не підлягає обмеженням, визначеним місцем служби.

Як правило, термін «місце служби» використовують як тотожне поняттю «військова частина», оскільки місцем служби військовослужбовця зазвичай є військова частина. Утім, важко погодитися з таким підходом, оскільки існують випадки, особливо під час дії воєнного стану, коли військовослужбовці перебувають поза межами розташування військової частини, наприклад, беруть участь у бойових діях, військових операціях, навчаннях, виконують завдання, здійснюють господарські роботи за її межами, перебувають у відпустці, пересуваються у складі команди-ешелону, поїзду, колони тощо.

До місця служби, якщо воно не збігається з розташуванням військової частини, відносять будь-яке місце, де військовослужбовець зобов'язаний протягом установленого часу виконувати свої обов'язки чи перебувати відповідно до наказу або дозволу командира (начальника). Це може бути конкретне місце виконання бойового завдання, місце несення варті, полігон, табір, військовий ешелон,

корабельне приміщення, док, судноремонтний завод, гауптвахта, шпиталь чи лікарня, лазня, місце виконання господарських робіт чи проведення навчальних занять. Це місце має бути визначене відповідно до наказу або дозволу командира (начальника); вказується маршрут пересування і місце знаходження у відрядженні; видається посвідчення про відрядження, припис; місце виконання бойового завдання вноситься в бойовий наказ, бойове розпорядження, журнал бойових дій, журнал оперативних завдань тощо [9].

Отже, під «місцем служби» слід розуміти місце, де військовослужбовець, згідно з наказом або дозволом командира (начальника), повинен перебувати або проходити військову службу протягом конкретного періоду часу.

На наше переконання, поняття «місце служби» є більш широким, яке охоплює і поняття «військова час-

тина», тому для уникнення неоднозначного тлумачення місця вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407, до місця його вчинення слід віднести місце служби.

Висновки. Визначення понять «військова частина» та «місце служби» вважаються досить абстрактними і не мають чіткого юридичного змісту. Проведений аналіз понять «військова частина» та «військова служба» обґрунтовує те, що ці поняття за своїм змістом не тотожні, мають відмінності. Поняттям «військова служба» охоплюється і військову частину, і територію, де несе військовослужбовець службу, тому, на нашу думку, більш доцільним і правильним є виключення зі статті 407 поняття «військова частина», що у свою чергу допоможе уникнути неоднозначності та помилок у правильності кваліфікацій дій військовослужбовців за самовільне залишення місця служби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Щотижневий аналіз з 26 серпня по 1 серпня 2023 року. Щотижневий аналіз Центру політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/analytical-materials/shhotyzhnevuj-analiz-26-lipnya-1-serpnya-2023-roku/> (дата звернення 28.03.2024).
2. Харь І. О. Суб'єкт злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. *Юридична наука*. 2017. № 12 (78). С. 138–174.
3. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2018. 328 с.
4. Туркот М. С. Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів проти порядку несення військової служби. Кримінально-правові та кримінологічні основи забезпечення воєнної безпеки України : наук.- практ. посіб. / М. С. Туркот, П. П. Богуцький, С. І. Дячук, І. В. Вернидубов, С. П. Сегеда. Київ : АртЕк : Нац. акад. прокуратури України, 2014. 246 с.
5. Лихачев Роман. Військові злочини – статистика. URL: <https://pravo-ua.com/crime/vijskovi-zlochyny-statystyka/> (дата звернення 28.03.2024).
6. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravororushennya-2> (дата звернення 20.03.2024).
7. Військова юстиція та захист прав військових. Огляд міжнародного досвіду та тенденцій в Україні / А. Володенкова, Л. Галан, Д. Гаценюк, А. Заволока, А. Крикун-Труш, А. Пашкіна; За заг. ред. А.Крикуна-Труша та Л.Галан. Київ, 2023. 111с.
8. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. Наказ СБУ від 23.12.2020, № 383. станом на 22 лют. 2024 р. URL: <https://rada.gov.ua> (дата звернення: 28.03.2024).
9. Лісова Н. Самовільне залишення військової частини. URL: <https://pravo-ua.com/crime/samovilne-zalyshennya-vijskovoyi-chastyny/> (дата звернення 26.03.2024).